

היה כי תותקף, כיצד תגיב איראן

עמוס ידלין ואבנר גולוב

מבוא

דו"ח של 'הפרויקט האיראני' (The Iran Project) שהתפרסם בסוף 2012 הזהיר כי פעולה צבאית של ארצות-הברית ו/או ישראל עלולה לתרום להרחבת העימות העדתי ולמלחמה אזורית (A U.S. and/or Israeli preventive military action "could... contributing to increased sectarian conflict and regional war").¹ במארס 2012 הזהיר הפרשן, פריד זכריה, כי תקיפה ישראלית או אמריקאית באיראן עלולה לסלול את הדרך למלחמה נוספת במזרח התיכון ("set out on a path to another Middle East war").² איראנית מדודה יותר, אך אינם מציעים ניתוח שיטתי של היכולות והאסטרטגיות האיראניות.³

התגובה האיראנית יכולה להיות בשתי זירות מרכזיות: תגובה נגד ישראל ותגובה במפרץ מול ארצות-הברית ו/או מדינות המפרץ הסוניות, ובראשן ערב-הסעודית. מאמר זה מציע ניתוח שיטתי של התגובה האיראנית כלפי ישראל, המצביע על הערכת יתר הרווחת במערב ביחס לתגובה האיראנית. הערכה זו בונה "תרחיש אימים" של תגובות איראניות והשלכותיהן ובכך משרתת את האיראנים כמכשיר הרתעה מצוין, מכיוון שהיא מחלישה את אמינות האופציה הצבאית, ומצמצמת את הסיכוי לכך שהמשטר בטהראן יסכים לפתרון דיפלומטי.

מאמר זה מאתגר את ההערכה הרווחת במערב באמצעות ניתוח של היכולות האיראניות ומנעד האסטרטגיות האיראניות האפשריות לשימוש בהן מול ישראל. הניתוח המוצע משלים מחקרים קיימים שנעשו על התגובה האיראנית האפשרית במפרץ.⁴ הוא מביא בחשבון גם את יכולות התגובה של סוריה – בעלת-בריתה של איראן, ושל ארגון חזבאללה – השליח של איראן בלבנון. בנוסף מציע המאמר ארבע המלצות למדיניות, שמטרתן לצמצם את הסיכוי להתממשות מתאר של הסלמה אזורית – שסבירותו נמוכה מלכתחילה – בהתחשב באינטרסים של השחקנים

אלוף (מיל.) עמוס ידלין הוא ראש המכון למחקרי ביטחון לאומי
אבנר גולוב הוא עוזר מחקר לראש המכון למחקרי ביטחון לאומי

הרלוונטיים. המסקנה המרכזית העולה מהניתוח, היא, כי האפשרות של תקיפה באיראן, כמו האיום בה, הן מכשיר חשוב ומרכזי בידי הדיפלומטיה. שימוש מדוד אך אמין בו יסייע להשיג את המטרות של המערכה הבינלאומית כיום: הפעלת לחץ על איראן כדי שתסכים להסדרת תוכנית הגרעין שלה, אשר תבטיח שלא יהיו בידי איראן יכולות גרעיניות צבאיות, ותצמצם את הסיכוי להסלמה אזורית.

התגובה הצבאית האיראנית – היכולות

בבחינת יכולות איראן לפגוע בישראל באמצעות טילים, חיל'אוור, יכולות ימיות ופעילות טרור עולות המסקנות הבאות:

טילי קרקע-קרקע: תקיפה איראנית באמצעות טילים היא האיום המרכזי. לאיראנים שני סוגי טילים בעלי טווח שמאפשר להם לפגוע במטרות במדינת ישראל: "שהאב" 3 לטווח של 1300 קילומטרים ו"גדיר" (Ghadir) לטווח העולה על 1600 קילומטרים.⁵ לשני הטיילים רמת דיוק לא גבוהה שאינה מאפשרת פגיעה במטרה נקודתית: ה־CEP (שגיאה מעגלית מסתברת) של טיל "שהאב" עולה על שני קילומטרים, ואפילו במקרה של ה"גדיר" מדובר ברדיוס של מאות מטרים. שני הטיילים יכולים לשאת ראש קרבי כבד: טון אחד ו־750 קילוגרם, בהתאמה. לפי "המאזן הצבאי במזרח התיכון" של המכון למחקרי ביטחון לאומי (INSS),⁶ לאיראנים עשרות משגרים וסך הכול כ־300–400 טילים משני הסוגים. עם זאת, הניסיון ממלחמת המפרץ ב־1991 מראה שטיילים עם דיוק בעייתי של מאות מטרים אינם יעילים לפגיעה במטרות נקודה, והם משמשים נשק טרור נגד ערים גדולות – שגם בהן הנזק מוגבל עקב ההתרעה הארוכה לאוכלוסייה, יעילות מערכת ה"חץ" ושיפור המיגון הפסיבי לאוכלוסייה. בשנים האחרונות פרסמו האיראנים סרטים המתעדים שיגורים בוזמניים של מספר טילים ממשגרים שונים, שמטרתם לנסות להרוות את מערך ההגנה נגד טילים של ישראל.

יש חשדות שלאיראנים יכולת לחמש את הטיילים בראשים כימיים וביולוגיים, למרות שאיראן חתומה על אמנת הנשק הכימי האוסרת החזקה ושימוש בנשק כזה. אולם, עקב רמת הדיוק הנמוכה של הטיילים וחוסר האפקטיביות של נשק לא־קונונציונלי זה כאשר מדובר בתקיפה טילית, יש להניח כי היכולת של איראן בתחום זה וההבנה של מנהיגיה כי שימוש בנשק כימי יפגע בלגיטימיות האיראנית ויגרור תגובה צבאית ברמה אחרת לגמרי ימנעו בפועל תקיפה לא־קונונציונלית, בתגובה לתקיפה קונונציונלית של אתרי הגרעין באיראן.

מערכת טרור: איום איראני נוסף בהקשר של תגובה לתקיפה צבאית הוא תרחיש של מתקפת טרור על מטרות ישראליות ויהודיות בעולם. "כוח קודס" של "משמרות המהפכה" האיראניים פיתח במשך שנים יכולות לבצע פיגועי טרור ברחבי העולם. לדוגמה, הפיגועים בבואנוס איירס נגד שגרירות ישראל והמרכז

היהודי ב־1992 וב־1994 מיוחסים ל"משמרות המהפכה". גם גל הפיגועים האחרון נגד דיפלומטים ישראלים שהיה בשנת 2012 וגם ניסיון ההתנקשות בשגריר הסעודי בארצות־הברית בוצעו על ידי האיראנים.⁷

חוקרים שונים מזהירים כי התגובה לתקיפה באיראן תכלול גם פיגועים נגד מטרות ישראליות ומערביות.⁸ כאמור, איראן כבר ניסתה לנקום בפיגועים על ניסיונות הפגיעה בתוכנית הגרעין הצבאית שלה: על מתקפת הסייבר והפצת תוכנת "סטקסנט" ועל ההתנקשות במדעני הגרעין האיראניים בינואר 2010 וביוני 2011. ניסיונות אלה כשלו והם מצביעים על יכולת איראנית מוגבלת להוציא לפועל פיגועי טרור בהיקף נרחב, ועל יכולת סיכול טובה שהתפתחה בעולם המערבי מאז מתקפת הטרור בספטמבר 2011. היכולת האיראנית המוגבלת מאפשרת להכיל גם תגובה איראנית באמצעות טרור.

איומים נוספים

תקיפה באמצעות מטוסים וכלי־טיס בלתי־מאוישים: היכולת האיראנית לתקוף באמצעות מטוסים מוגבלת מאוד, וקיימת נחיתות ברורה מול חיל האוויר הישראלי; לישראל שתי שכבות הגנה אווירית מפני חדירת מטוסים לשטחה: מטוסי יירוט ומערכות נ"מ להגנה אווירית; טווחי הטיסה של מטוסיה המתקדמים ביותר של איראן – סוחוי 24 – אינם מאפשרים להם לתקוף ולשוב לאיראן ללא תדלוק אווירי – קטע טיסה פגיע וגלוי למכמי ההגנה האווירית. נראה גם שכלי־הטיס הבלתי־מאוישים של איראן אינם מתקדמים ביחס למקביליהם במערב, ואינם מאפשרים גמישות מבצעית רבה לאחר שיגורם.⁹ אמנם האיראנים הצהירו לאחרונה כי הצליחו לפתח כלי־טיס בלתי־מאויש מסוג "שאהד 129" המסוגל לשאת חימוש של עד שמונה טילים למרחק של 1700 קילומטרים (הכולל את כל מדינת ישראל), אולם הערכות שונות בישראל מצביעות על הפרזה ביכולותיו.¹⁰ גם אם ההצהרה תתברר כנכונה, ולו באופן חלקי – נראה כי לישראל מענה הולם וטוב מול איום זה, וכי תרחיש האיום הרלוונטי ביותר הוא שיגור של כלי־טיס בלתי־מאוישים "מתאבדים" מלבנון או מסוריה. הגם שיש להתכונן לתרחיש זה, הוא אינו איום מהסוג שמדינת ישראל אינה יכולה לספוג.

תקיפה ימית: באופן תיאורטי, לאיראן יכולות ימיות לפגוע במטרות ישראליות, אך הן מוגבלות מאוד. לאיראן מספר צוללות מתוצרת סובייטית שאינן נמצאות דרך קבע בים התיכון, והן פועלות בעיקר במפרץ הפרסי ובאוקיינוס ההודי.¹¹ היכולת של צוללות אלו לצאת למשימות ארוכות ללא ליווי נראית מוגבלת. לאיראן אמנם מספר כלי־שיט המסוגלים להגיע לחופי ישראל, אך הם יתקשו לעבור בתעלת סואץ בזמן לחימה, ושיט לכיוון אילת ייתקל בכלי־שיט ישראלים עם טילי ים-ים מתקדמים. נוכח מגבלות אלו נראה כי התרחיש הרלוונטי הוא של פיגוע ימי:

או באמצעות שיגור טילי ים-חוף מאונייה במסווה אזרחי, או באמצעות שימוש ב'צוללות ננסיות' איראניות הנישאות על ידי כלי-שיט אזרחי לפיגוע התאבדות. לאיראנים מספר צוללות כאלה מסוג גדיר, שטווח השיט שלהן מוגבל מאוד.¹² צוללות אלו יכולות לשאת לוחמים ספורים ושני טילי טורפדו. על כן, למרות שמדובר ביכולת מסוימת לפגוע במטרות בישראל, עדיין מדובר באיום שישראל יכולה להתמודד עימו בהצלחה.

תקיפה באמצעות כוחות יבשה: האיום היבשתי של איראן איננו רלוונטי עקב המרחק הרב שבין איראן לישראל – מעל 1200 קילומטרים. סיכום ביניים של היכולות האיראניות מצביע על כך שישראל יכולה להתמודד בהצלחה עם התגובות האיראניות. הן רחוקות מ"מלחמת גוג ומגוג", והשפעתן תהיה בעיקר פסיכולוגית. האיום הצבאי האיראני המרכזי במקרה של תקיפת מתקני הגרעין באיראן הוא האיום הטילי, לצד איום של פיגועי טרור נגד מטרות צבאיות ואזרחיות.

בחלק הבא נבחן את הנכונות האיראנית להגיב במלוא יכולותיה, במקרה שתיפגע תוכניתה הגרעינית בתקיפה צבאית מערבית.

הערכת אסטרטגיית התגובה האיראנית

חלק זה בוחן סולם של היקף תגובות איראניות אפשריות לתקיפה מערבית של תשתיות הגרעין במדינה. חשוב להבהיר כי ישנם שני פרמטרים חשובים להערכת התגובה האיראנית:

זהות התוקף את איראן – האם מדובר בתקיפה אמריקאית, בתקיפה ישראלית ללא גיבוי אמריקאי או בתקיפה משולבת (גיבוי אמריקאי לתקיפה ישראלית ייתפס, קרוב לוודאי, על ידי המשטר בטהראן כתקיפה משולבת). האינטרס המרכזי של

האיראנים הוא שימור המשטר. הם ישקלו האם תגובתם תביא להגברת האיום על המשטר. אם יחשבו האיראנים שממדי התקיפה הראשונה מאיימים על המשטר, התגובות יהיו מרוסנות פחות. כך למשל, בתקיפה ישראלית הסכנה היא שתגובה איראנית תגרור את ארצות-הברית למעורבות שתאיים על המשטר, ואילו בתקיפה אמריקאית המוגבלת ליעדי גרעין, החשש הוא שתגובה איראנית תביא לתגובת נגד שתאיים על המשטר. אם טהראן תעריך כי ארצות-הברית החליטה לפעול בשיא עוצמתה כדי להפיל את

ישראל יכולה להתמודד בהצלחה עם התגובות האיראניות. הן רחוקות מ"מלחמת גוג ומגוג". השפעתן תהיה בעיקר פסיכולוגית

המשטר, יצטמצמו המעצורים האיראניים, והיקף התגובה צפוי לגדול. אם ההערכה בטהראן תהיה כי ארצות-הברית מגבילה את יעדי התקיפה רק לתשתית הגרעין והיא עלולה לעבור למהלך רחב יותר נגד המשטר רק במענה לתגובה האיראנית

לתקיפה, יגבר הסיכוי לריסון מצד איראן כדי למנוע הסלמה שתאיים על שרידות המשטר.

אופי התקיפה – נראה כי ככל שהפגיעה המערבית תהיה בעוצמה רבה יותר והיקפה רחב יותר, כלומר, היא תכלול נכסים כלכליים כמו תעשיית הנפט והגז, או נכסי שלטון וצבא כגון מבני ממשל ודת, מפקדות וכוחות צבאיים אסטרטגיים – יגבר הלחץ על טהראן להגיב בעוצמה רבה יותר כדי להרתיע את אויביה מתקיפות עתידיות ו"להשיב את כבודה". יש קשר בין שני הפרמטרים, משום שתגובה אמריקאית במקרה של הסלמה תכלול תקיפה רבת-עוצמה ורחבה יותר גם על נכסי השלטון. מסיבה זו היא תהווה איום אמין ויעיל יותר שיעודד ריסון איראני בתגובה לתקיפה המערבית.

בהתאם, מוצע סולם של חמש אסטרטגיות איראניות אפשריות (ממדודה ומוגבלת למסיבית ביותר):

ריסון צבאי מוחלט – זהו תרחיש קיצוני שבו המשטר האיראני בוחר שלא להגיב מייד לאחר תקיפת מתקני הגרעין. דוגמה לאסטרטגיה זו היא היעדר התגובה העיראקית המידית לאחר תקיפת הכור באוסיראק על ידי חיל האוויר הישראלי בשנת 1981. דוגמה נוספת היא היעדר התגובה הסורית על תקיפת הכור הגרעיני בדיר א-זור ב-2007.¹³ הסבירות של אסטרטגיה איראנית כזו נמוכה. בניגוד למקרה העיראקי ולמקרה הסורי, האיראנים יודעים שהמערב יודע על תוכנית הגרעין שלהם, והם לא יופתעו מהתקיפה. גם אם עיתוי התקיפה ואופן ביצועה יהיו בגדר הפתעה, סביר להניח שטהראן הכינה תוכנית לתגובה במקרה של תקיפה. צריך

להניח שטהראן תחליט להשתמש בתוכנית זו, גם אם באופן חלקי ומרוסן, כדי להפגין את עוצמת המשטר, להרתיע את אויביה של איראן מפעולות נוספות בעתיד ו"להשיב את הכבוד" האיראני עקב הפגיעה בפרויקט הגרעין. כלומר, קיימת סבירות גבוהה לתגובה איראנית – השאלה היא באיזה היקף. נראה כי קיימות ארבע אסטרטגיות של תגובה איראנית (חוץ מריסון צבאי), כאשר כל אסטרטגיה רחבה ומסלימה יותר.

עין תחת עין ("Tit for Tat")¹⁴ – זוהי אסטרטגיית תגובה קלאסית, מכיוון שהיא מחקה את אסטרטגיית התוקף. התגובה האיראנית לתקיפת מתקני הגרעין שלה תהיה תקיפת מתקני הגרעין הישראליים. במתאר זה ישוגר

התגובה האיראנית לתקיפת מתקני הגרעין שלה תהיה שיגור מספר משמעותי של טילים מאיראן ומלבנון לכיוון דימונה או לכל מטרות אחרות, הנתפסת כ"מטרה משויכת גרעין" בישראל, במטרה להעביר מסר של "שוויון"

מספר משמעותי של טילים מאיראן ומלבנון לכיוון דימונה או לכל מטרות אחרות הנתפסת כ"מטרה משויכת גרעין" בישראל, במטרה להעביר מסר של "שוויון" (Parity) בין איראן לישראל, ואולי אף להצליח ולפגוע במתקנים הישראליים. יש

סבירות גבוהה לכך שדרך פעולה זו תיכלל בתגובה האיראנית, כחלק מתגובה רחבה יותר, או כתגובה איראנית מצומצמת.

תגובה בהיקף מוגבל אך משמעותי יותר – תגובה איראנית רחבה יותר תכלול הפעלת תאי טרור ושיגור מרוסן של טילים – מטח או שניים של מספר טילים לעבר ערי ישראל, ואולי גם אל מטרות סעודיות ומערביות במפרץ. משימות התאבדות מהאוויר ומהים נכללות גם הן בתרחיש תגובה מצומצמת זו. אנו מעריכים כי הסבירות של תגובה איראנית כזו תהיה גבוהה, אם התקיפה המערבית תפגע בתשתית הגרעין האיראנית, אך לא תפגע בנכסי השלטון האחרים. זאת מכיוון שהמשטר בטהראן יבקש לאזן בין הצורך להגיב על התקיפה באיראן לבין החשש מפני הסלמה, שתאיים על נכסי השלטון שאינם קשורים ישירות לתוכנית הגרעין הצבאית של איראן. נחזור ונדגיש שהאינטרס המרכזי של משטר האייתולות הוא שמירת השלטון, ולכן נראה שהוא לא יבצע פעולה שנתפסת ככזו שעלולה לאיים על יציבות המשטר. לכן, בתרחיש של פגיעה ממוקדת במתקני הגרעין האיראניים, המשטר יבקש להגיב בלי להוביל להסלמה ולהתערבות משמעותית של ארצות-הברית במשבר.

"תגובה בהיקף מרבי" כלפי מטרות ישראליות – למרות כל הנאמר לעיל, ייתכן שאיראן תבקש להגיב בצורה תקיפה ומרבית על הפגיעה בפרויקט הגרעין הצבאי שלה ובכבודה הלאומי, תוך ניסיון לבודד את ישראל מארצות-הברית. היא עלולה לעשות זאת על ידי שיגור מסיבי של עשרות טילים ביום לעבר ערי ישראל, ובמספר מטחים הפרוסים על פני היממה. התכלית האסטרטגית תהיה להעניש את ישראל על התקיפה, לשתק את החיים בישראל, לגבות ממנה מחיר כבד ככל האפשר ולהגביר את האפקט הפסיכולוגי של הפגיעה על האוכלוסייה הישראלית. האיראנים ינסו להשיג אפקט הרתעה מרבי ולהרתיע את הממשלה הישראלית בעימות עתידי. אנו מעריכים כי המשטר בטהראן מניח שתגובה כזו תגרור תגובה ישראלית משמעותית, שעלולה להוביל להסלמה בעימות בין שתי המדינות. הדבר יכול לאפשר פגיעה נוספת בתשתית הגרעין, ופגיעה מקיפה ורחבה בנכסי כלכלה איראניים ובנכסי השלטון. הסלמה כזו עלולה לצאת מכלל שליטה ולעודד התערבות צבאית אמריקאית, שתאיים על המשך שרידותו של משטר האייתולות. לנוכח זאת, אנו מעריכים כי המשטר האיראני יימנע מתגובה כזו נגד ישראל, כל עוד התקיפה המערבית תתמקד בתשתית הגרעין. ככל שהמשטר האיראני יחוש שהתקיפה משקפת מאמץ לאיים על שרידותו, או שהנכונות הישראלית והאמריקאית להגיב בעוצמה היא נמוכה יותר, הוא עשוי להאמין כי לא ייצא נפסד במידה רבה כתוצאה מהסלמה אפשרית. תרחיש זה עלול לכלול בתצורה קיצונית גם שימוש בנשק לא-קונבנציונלי מצד איראן. אולם, המגבלות המבצעיות של הנשק האיראני שפורטו קודם לכן – יחד עם השאיפה האיראנית למנוע תגובה ישראלית מסיבית

ומעורבות אמריקאית – יהוו גורמים מרתיעים בהחלטה האם להשתמש בנשק מסוג זה. לנוכח כל זאת אנו מעריכים כי השימוש בנשק לא־קונוונציונלי מצד איראן הוא תרחיש שסבירותו נמוכה מאוד בתחילת משבר עתידי אפשרי כתוצאה מתקיפה באיראן, ובתרחיש של עימות עם ישראל שאינו מתפתח לעימות כולל המאיים בבירור על שרידותו של המשטר בטהראן.

הסלמה אזורית – איראן עלולה להגיב על תקיפה מערבית בכל עוצמתה ומול כל אויביה: ארצות־הברית, מדינות המפרץ וישראל. בתרחיש כזה היא עלולה לתקוף בכל יכולותיה, שהן כאמור מוגבלות, מטרות ישראליות ומטרות אמריקאיות במפרץ (לרבות איום בסגירת מצרי הורמוז או אף סגירתם בפועל). איננו מסכימים עם ההערכה שתקיפת מתקני הגרעין הצבאיים של איראן תוביל בהכרח למלחמה אזורית בהיקף רחב ולאורך זמן.¹⁵ תרחיש של הסלמה אזורית יחייב את ארצות־הברית להתערב וישנה באופן משמעותי את מאזן הכוחות האזורי. על כן, טהראן תבחר בתגובה כזו רק אם לא תחשוש שמהלך כזה יוביל לפגיעה משמעותית נוספת בנכסי השלטון, כיוון שהיא כבר תחוש איום אמיתי על קיומו של המשטר, או כמוצא אחרון, בניסיון "להבעיר" את האזור כולו כדי לדרבן התערבות בינלאומית (כנראה בהובלה רוסית) להשגת הפסקת אש במהירות האפשרית, ולפני שהמשטר מאבד חלק גדול מנכסיו. היות שמדובר בהימור מסוכן, ההערכה היא כי איראן תבקש להימנע מתגובה כזו, ולכן מדובר בתרחיש שסבירותו נמוכה מאוד בתחילת המשבר.

סיכום ביניים בעניין האסטרטגיה האיראנית מראה כי בניגוד ליכולות האיראניות שניתן למדוד ולהעריך אותן ברמת ביטחון גבוהה, הערכת כוונות היא קשה יותר ומחייבת פחות נחרצות ויותר צניעות. עם זאת, תפיסת האיום החמור כתרחיש הסביר אינה מעוגנת במציאות. המתארים של "Tit for Tat" ותגובה מוגבלת נראים רלוונטיים יותר – אך גם הם, כאמור, תלויים בגורמים רבים ובראשם אופי התקיפה המערבית באיראן, והערכת האיראנים את עוצמת התגובה הישראלית והאמריקאית לתגובתם – "המהלך השלישי". המנעד העולה

של התגובות האיראניות אינו מתאר בהכרח חלופות אסטרטגיות העומדות רק בפני עצמן, אלא מדרג של תגובות אפשריות שאינן מבטלות זו את זו, ושעלולות להסלים במקרה של התדרדרות המשבר וחוסר יכולת לעצור אותו. כך למשל, ייתכן שהתגובה האיראנית הראשונית תהיה מצומצמת, אך תגרור תגובה ישראלית

תרחיש של הסלמה
אזורית יחייב את ארצות־
הברית להתערב וישנה
באופן משמעותי את מאזן
הכוחות האזורי

רב־עוצמה, ובעקבותיה עליית מדרגה לתגובה איראנית מסיבית יותר. מדרג זה ממחיש את האפקטיביות הרבה יותר של תקיפה כירורגית הממוקדת בתשתית הגרעין האיראנית תחילה, ולאחר מכן נקיטת צעדים להגבלת היקף העימות, כך שיישאר בשליטה.

בעלות־ברית ו"שלוחות איראניות" רלוונטיות (Proxies)

לאחר בחינת היכולות האיראניות העצמאיות וסולם האסטרטגיות האפשריות שלה, ננתח את תפקידן של שלוש "השלוחות" האיראניות הרלוונטיות לאיום הייחוס הישראלי במתארים אלה.

לאיראן שלוש בעלות־ברית מרכזיות באזור המאיימות על ישראל: חזבאללה (ארגון שלוח של איראן), צבא סוריה וארגוני הטרור הפלסטיניים בעזה ואלה הפועלים דרך חצי־האי סיני. דיון זה מציג בקצרה את מערך היכולות של המדינות והארגונים המדינתיים־למחצה הללו, ואת הסבירות להצטרפותם לתגובה האיראנית. **חזבאללה** – ארסנל הרקטות והטילים של חזבאללה גדל משמעותית והשתפר

מאז מלחמת לבנון השנייה ב־2006, ואין ספק שביכולתו לשגר מכת אש רחבה יותר, ארוכה יותר ומדויקת יותר. עם זאת, גם יכולותיה ההגנתיות, ההתקפיות והמודיעיניות של ישראל התפתחו מאז 2006. מערכות הגנה נגד טילים כמו "כיפת ברזל" המבצעית ובעתיד "קלע דוד" עשויות לשמש כלים המשנים את כללי המשחק (game changer) במערכה ישראלית עתידית נגד חזבאללה. גם שחזור הפגיעה הישראלית במאגר הטילים האסטרטגיים של חזבאללה בתחילת מלחמת לבנון השנייה יהיה גורם משמעותי בעיצוב המערכה העתידית. אם יצליח צה"ל לשחזר את הצלחתו ההתקפית ביום הראשון למלחמת לבנון השנייה ואת הצלחתו ההגנתית במבצע "עמוד ענן", ניתן להניח בסבירות גבוהה כי תרחישי האימים שפורסמו בתקשורת לא יתממשו.¹⁶ כל מלחמה שונה מקודמתה, ולכן לא ניתן לקבוע שהעימות הבא עם חזבאללה יהיה זהה לעימות ב־2006. נכון להניח שהפגיעה בעורף תהיה קשה יותר ותתמקד בגוש דן, אך פגיעה משמעותית בתוכנית הגרעין האיראנית מצדיקה תשלום מחיר כזה.

יתר על כן, ארגון חזבאללה הלבנוני עסוק בחודשים האחרונים בלחימה בסוריה, לצידו של אסד. טרם ברור כיצד משפיעה שחיקה זו על יכולות הארגון ועל מוכנותו לעימות עם ישראל. מה שברור הוא שהאירועים במזרח התיכון והחלטתו של מנהיג הארגון, נסראללה, לסייע לאסד במלחמה נגד המורדים הוסיפה מתנגדים רבים לחזבאללה בתוך לבנון ומחוץ לה. מחד גיסא, מלחמה בישראל עשויה להיראות כהזדמנות לחזבאללה להשיב את יוקרתו כמגנה של לבנון מפני האויב הישראלי. אולם מאידך גיסא, היא יכולה לחזק את אלו הטוענים כי חזבאללה

מערכות הגנה נגד טילים כמו "כיפת ברזל" המבצעית ובעתיד – "קלע דוד", עשויות לשמש כלים המשנים את כללי המשחק (game changer) במערכה ישראלית עתידית נגד חזבאללה

הוא ארגון שלוח של איראן, שמוכן להביא להרס לבנון בשירות האינטרסים של המשטר בטהראן. נוכח מצבו המתדרדר של הארגון בזירה הפנים־לבנונית, יש להניח שבעת תקיפה מערבית באיראן יעמוד הארגון בפני לחצים מנוגדים

בסוגיית הפעולה נגד ישראל. אם בעבר היה ברור שחזבאללה יתקוף את ישראל בתגובה לתקיפה באיראן, עתה תלווה נכונותו לעשות זאת בהתלבטות קשה יותר. היות שהארגון נוסד ומתנהל על בסיס תקצוב, אמצעי לחימה ואימונים איראניים, בתמורה להבנה שהוא יפעל במקרה של הוראה מטהראן, ייתכן כי לא יוכל להימנע מפעולה, והלחצים הפנים-לבנוניים ישפיעו בעיקר על היקף הפעולה שיהיה מוגבל יותר, לעומת מה שהיה אפשרי לפני 2012 והסטת מאמצי חזבאללה לסוריה. כלומר, ההערכה היא שחזבאללה ייקח חלק בתגובה האיראנית, אולם היקף תגובתו עשוי להיות צר מבעבר.

סוריה – באשר ליכולות הסוריות, היקף ארסנל הרקטות והטילים הסורי ואיכותו מהווים איום אסטרטגי מרכזי על מדינת ישראל. אולם סוריה, בניגוד לחזבאללה, אינה שלוחה איראנית, ושיקוליה מתבססים על אינטרסים סוריים ולא איראניים. שיקול מרכזי של הסורים הוא שרידות המשטר. עימות עם ישראל פועל בוודאות בניגוד לאינטרס זה. החשש מתגובה ישראלית מסיבית מרתיע את סוריה, והיא לא הגיבה לתקיפות ישראליות ישירות בשטחה במהלך השנים האחרונות. בנוסף, במהלך השנתיים האחרונות הפנה הצבא הסורי מאמצים רבים למלחמת האזרחים במדינה. למרות שקשה להעריך עד כמה נשחקו יכולות הצבא הסורי מול ישראל, ניתן להסיק בסבירות גבוהה כי הן נשחקו בצורה משמעותית. סביר להניח, אם כך, שהאירועים בסוריה צמצמו עוד יותר את נכונותו של אסד לקחת חלק בתגובה נגד ישראל במקרה של תקיפה באיראן. אמנם ניתן לטעון כי התלות הגוברת של אסד בפתרון האיראני ושאיפתו לנקום על התקיפות שיוחסו לישראל נגד מטרות צבאיות בסוריה יהוו גורמים שיעודדו תגובה סורית, אך. מעורבות כזו עשויה לשנות את מאזן הכוחות במלחמת האזרחים בסוריה ואת הדינמיקה החיובית, בראיית

משטרו של אסד, שנוצרה בעקבות הצלחתו להתמודד עם המורדים במספר אזורי מפתח בסוריה. לפיכך, גם אם אסד יגיב, תהיה זו תגובה סמלית ומינימלית כמו מתן אפשרות לגורמי טרור לפעול משטחו, שלא תגרור את ישראל למלחמה כוללת.

ארגוני הטרור הפלסטיניים בעזה ובסיני – השחקן השלישי הרלוונטי לאפשרות של תגובה לתקיפה באיראן הוא ארגוני הטרור הפלסטיניים בעזה, ובמרכזם חמאס והג'יהאד האסלאמי. המתח בין סונים ושיעים סביב מלחמת האזרחים בסוריה דחף את חמאס להתרחק מסוריה,

הריסון הסורי בתגובה לתקיפות ישירות בסוריה, חרף איומיו של אסד כי יגיב על תקיפה ישראלית נגדו, הוא מדד טוב לכך שהשליט הסורי איננו רוצה להסתכן במעורבות ישראלית בסוריה

מחזבאללה ומאיראן, ופגע בקשרים עם איראן ובסיוע שהיא נתנה לארגון. לפיכך, אנו מעריכים כי בניגוד לג'יהאד האסלאמי שכנראה ייקח חלק בתגובה איראנית, הנכונות של ארגון חמאס להיכנס לעימות עם ישראל ולהצטייר כמשתף פעולה

עם המשטר בטהראן נפגעה במהלך השנה האחרונה. עם זאת חשוב לציין כי נראה שחלה התחממות מסוימת ביחסים בין חמאס וטהראן בחודשים האחרונים.¹⁷ זו עלולה לעודד את הנהגת חמאס להחליט על תמיכה – גם אם סמלית – במאמצי התגמול האיראניים, בניסיון להוכיח נאמנות מחודשת. אנו מעריכים שכמו במקרה של חזבאללה, המתח שעדיין קיים בין חמאס לטהראן יתבטא בצמצום היקף התגובה של ארגוני הטרור הפלסטיניים. ככל שמצבו הכלכלי והפוליטי של חמאס יחמיר, יגבר הלחץ על הנהגתו לשוב לחסותו של הפטרון האיראני ולהשתתף בתגובה נגד ישראל, במקרה של תקיפה מערבית באיראן.

מדינת ישראל יודעת להתמודד עם האיום מדרום, גם בהיקף רחב הכולל שיגור של מאות רקטות לאורך מספר ימים לערי ישראל, כפי שעשתה במבצעים "עופרת יצוקה" ו"עמוד ענן". ישראל התמודדה בהצלחה עם איום על ערי גוש דן – תוך שילוב מענה התקפי והגנתי כולל. מוערך כי לישראל מענה הולם לאיום מדרום, גם אם ארגוני הטרור יחליטו לפעול בהיקף רחב, ובוודאי אם יחליטו לצמצם את פעילותם.

המלצות למדיניות

הניתוח במאמר זה מאשש את הטענה כי מבחינת ישראל, המרכיב המאיים העיקרי של תגובה איראנית לתקיפה מערבית או ישראלית יהיה מטחי רקטות וטילים קונוונציונליים, שישוגרו לעבר ערי ישראל ומתקני הגרעין שלה על ידי איראן וחזבאללה. זה עדיין רחוק מתרחישי האימים של מלחמה כוללת בין איראן לישראל או מלחמה אזורית, שסבירותם נמוכה ביותר. עם זאת יש צורך למזער את הסיכויים של הסלמה לעימות נרחב יותר, על ידי פעולה בארבעה מישורים:

1. **תקיפה כירורגית – אם יוחלט לבצע תקיפה של מתקני הגרעין באיראן, עדיפה תקיפה כירורגית, כלומר, תקיפה נקודתית של התשתיות התומכות בתוכנית הגרעין הצבאית של איראן במהלך ימים ספורים.** בתקיפה נקודתית ניתן יהיה למקסם את הפגיעה בתוכנית הגרעין הצבאית של איראן, אך להשאיר לה את כל הנכסים האחרים החשובים לכלכלתה ולשרידות המשטר. במצב זה, המשטר יחשוש מהסלמה שתחמיר את מצבו, ויצמצם הסיכוי שיבחר באסטרטגיית תגובה מסיבית.

2. **הקרנת איום אמין ב"מהלך שלישי" רב-עוצמה ורחב-היקף –** במקביל לתקיפה הכירורגית באיראן, נחוץ להעביר מסר ברור לטהראן כי תגובה מסיבית שלה שתוביל להסלמת העימות תגרור תגובה אמריקאית וישראלית רבת-עוצמה ורחבת-היקף, שתכלול גם נכסי שלטון מדיניים, כלכליים וצבאיים. שילוב של מתאר תקיפה מצומצם ואיום מערבי אמין להרחיב את יעדי התקיפה במקרה של הסלמה משרת אסטרטגיה של ריסון התגובה האיראנית ושמירת הישגי

התקיפה במחיר הנמוך ביותר האפשרי. כאמור, יש לצפות לתגובה איראנית בכל מקרה. האתגר יהיה להגבילה ולהכילה.

3. **חיזוק ההגנה הישראלית – כיוון שמוערך כי תהיה תגובה איראנית, גם אם בהיקף מוגבל, יש חשיבות קריטית ליכולת הסיכול הישראלית של מרכיבי התגובה.** לישראל מערכות הגנה מתקדמות נגד טילים (MD) ורקטות כמו "חץ" ו"כיפת ברזל". יחד עם אמצעי מיגון פסיבי, התרעה מוקדמת ומודעות ומשמעת ציבורית ניתן יהיה לצמצם את הפגיעה כתוצאה מהתגובה האיראנית. כך, לא רק שיימנעו פגיעות בנפש ויצומצם הנזק, אלא גם יפחת הלחץ לתגובה ישראלית, שעלולה להוביל את העימות לדינמיקה של חילופי מהלומות ולהסלמה בלתי־רצויה. תוך כך יש להתכונן גם לסיכול פיגועי התאבדות מהאוויר ומהים ופיגועים ביעדים מחוץ לישראל. אם האיראנים יגיבו בכל זאת בצורה מסיבית, ישראל תידרש להגיב באופן רחב־היקף כלפי תשתיות איראניות חיוניות, כדי שהאיראנים יבינו את הצורך לסיים את העימות בהקדם.

4. **תוכנית ל"יום שאחרי" – תכנון תקיפה באיראן צריך לכלול תוכנית "היום שאחרי" התקיפה.** זו חייבת להבטיח את המשך הסנקציות הבינלאומיות על איראן, במסגרת המשך הפעלת מנופי הלחץ על טהראן לוותר על תוכנית הגרעין הצבאית שלה, והמשך הצבת איום צבאי אמין כדי לשפר את התנאים להשגת הסכם דיפלומטי בין טהראן למערב, שבמסגרתו איראן תהיה רחוקה מספר שנים מפצצה גרעינית, ותסכים לפיקוח של סבא"א על קיום ההסכם. רק כך ניתן יהיה למנוע מאיראן התחמשות בנשק גרעיני לאורך זמן רב.

מומחים רבים טוענים כי תקיפה, מוצלחת ככל שתהיה, לא תוכל לעצור לנצח את תוכנית הגרעין הצבאית של איראן. אנו מסכימים עם טענה זו, אך איננו ממליצים לבחור באי־עשייה ובפסיביות לנוכח זאת. אנו מאמינים שאם איראן לא תסכים להגיע להסכם קביל שיבטיח כי זמן הפריצה שלה לפצצה יאפשר גילוי ותגובה בעוד מועד, שימוש באופציה הצבאית יוכל "לקנות" זמן עד להחלפת המשטר, ולהבהיר היטב לאיראנים שהתחמשותם ביכולות גרעין

צבאיות תסוכל גם בעתיד.

התקיפה הצבאית ואמינותה הן חלק בלתי־נפרד מהאסטרטגיה הכללית מול התגרענותה של איראן, שלפיה עדיף פתרון דיפלומטי. פגיעה במתקני הגרעין עצמם תוכיח לטהראן את הנכונות המערבית למנוע את התגרענותה ותאותת על נכונות להסתפק בכך, בלי לאיים על שרידות

התקיפה הצבאית ואמינותה הן חלק בלתי־נפרד מהאסטרטגיה הכללית מול התגרענותה של איראן, שלפיה עדיף פתרון דיפלומטי

המשטר באיראן. כאשר הפצצה הגרעינית לא תהיה בהישג ידה של איראן וכאשר המערב יוכיח את רצינותו, סביר להניח שהמשטר הנוכחי בטהראן יהיה נכון יותר להתגמש, להסכים לעצור את תוכנית הגרעין הצבאית ולאפשר פיקוח קפדני על

קיום ההסכם. אם הוא לא יסכים לעשות זאת כיום, התקיפה תאפשר למעשה זמן נוסף להגברת הלחצים על המשטר באמצעות שימוש בסנקציות הקיימות כדי לשכנעו להסכים לכך, או לעמוד בפני לחץ פנימי מתגבר שעלול לאיים על שרידותו. כך או כך, יש לראות בתקיפה מכשיר לקידום המטרה של עצירת איראן מהצטיידות בנשק גרעיני בדרכים דיפלומטיות, ככל האפשר, ולא כפתרון בפני עצמו. ארבע ההמלצות לעיל – שילוב מתאר תקיפה מצומצם והיערכות הגנתית רחבה במסגרת אסטרטגיה דיפלומטית ארוכת-טווח – שאיננה מסתיימת ביום של התקיפה – נועדו למזער את הסיכון שבתקיפה מערבית באיראן, אם זו לא תגלה נכונות להסכים לפתרון דיפלומטי שיבטיח כי היא לא תוכל לפתח יכולות גרעין צבאיות. ההמלצות מצביעות על כך שהיערכות נכונה ושיתוף פעולה מערבי עשויים לצמצם באופן משמעותי את הסיכון לתרחיש מלחמה אזורית, כתוצאה מתקיפת מתקני הגרעין באיראן. היערכות כזו תומכת בהשגת פתרון דיפלומטי ארוך-טווח למשבר עם איראן בנוגע לתוכנית הגרעין שלה. דווקא אלה המציגים הערכת יתר של איום ההסלמה האזורית פוגעים באמינותה של האופציה הצבאית, ועלולים להביא לכך שהיא תהיה הדרך היחידה למנוע מאיראן פצצה גרעינית.

הערות

- 1 The Iran Project, *Weighing Benefits and Costs of Military Action against Iran*, 2012, http://www.wilsoncenter.org/sites/default/files/IranReport_091112_FINAL.pdf.
 - 2 Fareed Zakaria, "Zakaria: Another War in the Middle East?", *CNN*, March 8, 2012.
 - 3 Thom Shanker, Helene Cooper and Ethan Bronner, "U.S. Sees Iran Attacks as Likely if Israel Strikes," *The New York Times*, February 29, 2012; Ephraim Kam, "An Attack on Iran: The Morning After," *Strategic Assessment* Vol. 15, No. 1, April 2012.
 - 4 למשל, עמוס ידלין ויואל גוז'נסקי, "האיום האיראני לחסימת מצרי הורמוז: האתגר והמענה", **עדכן אסטרטגי** כרך 14, גיליון 4, ינואר 2012.
- Jonathan Marcus, 'Analysis: How would Iran respond to an Israeli attack?', *BBC*, March 7, 2012; Michael Eisenstadt and Michael Knights, 'Beyond Worst-Case Analysis: Iran's Likely Responses to an Israeli Preventive Strike', *Policy Notes* 11 (The Washington Institute for Near East Policy, June 2012); Bruce Riedel, 'In Saudi Arabia and Israel, Signals That Iran Has Retaliation in Works,' *The Daily Beast*, October 26, 2012; Anthony H. Cordesman, Alexander Wilner, Michael Gibbs and Scott Modell, 'Iran and the Gulf Military Balance – I: The Conventional and Asymmetric Dimensions', Report (Center for Strategic and International Studies, November 1, 2012); Anthony H. Cordesman, Alexander Wilner, Michael Gibbs, and Scott Modell, 'Iran and the Gulf Military Balance – II: The Missile

- and Nuclear Dimensions', Report (Center for Strategic and International Studies, November 1, 2012).
- 5 'Iran's Ballistic Missile Capabilities: A net assessment,' *IISS Strategic Dossier* (London: The International Institute for Strategic Studies, May 2010).
- 6 קובצי המאזן הצבאי במזרח התיכון עודכנו בינואר 2013 ומסתמכים על מקורות גלויים ומחקרים לא־מסווגים. בכוחם לספק תמונה כללית של היכולות האיראניות הצבאיות, <http://inss.web2.moonsite.co.il/uploadimages/SystemFiles/iran.pdf>
- 7 למשל, המשטרה ההודית טענה, כי מצאה הוכחות לכך שאיראן היתה מעורבת בתקיפת הדיפלומט הישראלי בניו־דלהי בפברואר 2012
- 'Cops name Iran military arm for attack on Israeli diplomat,' *Times of India*, July 30, 2012, http://articles.timesofindia.indiatimes.com/2012-07-30/delhi/32941054_1_israeli-diplomat-houshang-afshar-irani-mohammad-reza-abolghasemi
- 8 *The Iran Project*; Shanker, Cooper and Bronner, 'U.S. Sees Iran Attacks as Likely if Israel Strikes,' Ron Tira, 'D-Day + 1: Strategies for the Day After an Attack on Iran,' *Strategic Assessment* Vol. 15, No. 4, January 2013.
- 9 קובצי המאזן הצבאי אסטרטגי במזרח התיכון, המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- 10 למשל, טל ענבר – ראש המרכז לחלל לחקר החלל במכון פישר – מעריך כי הטווח של כלי־הטיס הבלתי־מאויש האיראני נמוך משמעותית מהטווח שפורסם, אך הוא מדגיש כי בשל עיצובו – הדומה לעיצוב הישראלי – כלי־הטיס יכול להוות איום בעייתי אם יופעל מלבנון. לעומתו, דני אשחר, סגן נשיא לטכנולוגיות באירונאוטיקס, טוען שהתצלומים חושפים כלי־טיס שאינם יכול לשאת חימוש. ראו
- Barbara Opal, 'Iran Boasts UAV Self-Sufficiency,' *Defense News*, September 30, 2013, <http://www.defensenews.com/article/20130930/DEFREG04/309300019/Iran-Boasts-UAV-Self-Sufficiency>
- 11 לפי קובצי המאזן הצבאי של המכון למחקרי ביטחון לאומי.
- 12 לפי קובצי המאזן הצבאי של המכון למחקרי ביטחון לאומי, טווח הצוללות בשיט על פני הים הוא 550 מייל; טווח התנועה שלהן בצלילה הוא 50 מייל.
- 13 בתגובה לפרסום דבר התקיפה טען נשיא סוריה ב־1 באוקטובר 2007 כי "תגובה אין פירושה טיל תחת טיל ופצצה תחת פצצה. יש לנו את דרכי התגובה שלנו, אולי בדרך פוליטית ואולי בדרך אחרת, אבל יש לנו הזכות להגיב". ראו: 'Assad sets conference conditions,' *BBC*, October 1, 2007, http://news.bbc.co.uk/2/hi/middle_east/7021986.stm
- היא בגדר ריסון מוחלט, מכיוון שהיא מהווה את התגובה המינימלית שהמשטר מחויב לה.
- 14 המונח פותח על ידי רוברט אקסלרוד במסגרת "תורת המשחקים" (נקרא בעברית גם "מידה כנגד מידה") ומתאר מדיניות תגובה של חיקוי פעולת היריב לשם יצירת תיאום ושיתוף פעולה מסוים. לקריאה נוספת ראו: Robert Axelrod, *The Evolution of Cooperation* (New York: Basic Books, 1984).
- 15 לדוגמה, מאיר דגן בראיון לתוכנית 'עובדה', ערוץ 2: "איך תראה ישראל ביום שאחרי מתקפה על איראן?", 1 בדצמבר 2011;
- Anthony Cordesman, 'Israeli and US strikes on Iran: A speculative Analysis' (Washington, DC, Center for Strategic and International Studies, March 5, 2007); Fareed Zakaria, 'Zakaria: Another War in the Middle East?,' *The Iran Project*.

- 16 מאיר דגן, 'עובדה', ערוץ 2: "מתקפה באיראן תצית מלחמה כוללת, הרס ושיתוק", "איך תראה ישראל ביום שאחרי מתקפה על איראן?"; "איראן: אם נותקף, נשגר לישראל 150 אלף טילים", Ynet, 27 בנובמבר 2011, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4153833,00.html>
אמיר בוחבוט ומשה-חי הגיגת, "תרחיש מלחמה: אלף טילים ביום, 500 הרוגים בעורף", **וואלה חדשות**, 8 במרס 2012, <http://news.walla.co.il/?w=/9/2515071>, Ynet, 8 באוקטובר 2012, "בכיר איראני: 10,000 ישראלים ייהרגו בעימות", Ynet, <http://www.ynet.co.il/articles/0,7340,L-4289538,00.html>
17 אסף גבור, "נפילת מורסי: חמאס מנסה להתקרב לטהראן", **מעריב**, 29 ביולי 2013, <http://www.nrg.co.il/online/1/ART2/494/334.html>
Adnan Abu Amer, 'Will Hamas re-enter Iran's Orbit?', *Al Monitor*, July 22, 2013, <http://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/07/hamas-alliances-iran-egypt.html>